

„Közép-Európa a geopolitikai folyamatok folytán egyszer »Észak« volt, egyszer »Nyugat«, egyszer »Kelet«”

Beszélgetés Catherine Horel-lel

Catherine Horel a párizsi I. Panthéon-Sorbonne Egyetem Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) intézetének munkatársa. Legjelentősebb eddigi munkái: *Juifs de Hongrie 1825–1849* (1995), *Histoire de Budapest* (1999), *De l'exotisme à la modernité. Un siècle de voyage français en Hongrie, 1818–1910* (2005), *Soldaten zwischen nationalen Fronten* (2009), *Cette Europe qu'on dit central* (2009)

Milyen családi szálak kötnek Közép-Európához s benne Magyarországhoz?

A nagymamám magyar volt (Rózsi néni, akinek a Budapestről írt könyvem is ajánlottam), Békéscsabán született 1897-ben, és 1936-ban vándorolt ki Franciaországba. Egy grúz férfihoz fűződő kapcsolatából született az édesanyám. Így a családban az édesanyám egyáltalán nem sajátította el a magyar nyelvet, mivel magától értetődően franciául beszéltek a családban, s csak a háború után, amikor a nagymamám magyar nőknél dolgozott Párizsban, hallotta a magyar nyelvet. Az ő generációja egyébként is integrálódni akart, s francia lenni. Én magam sohasem hallottam a nagymamámat magyarul beszélni. Jól emlékszem a nagyon erős francia akcentusára, de magyarul nem hallottam őt, nyolc éves voltam csupán, amikor meghalt 1974-ben. Az édesapám viszont normandiai katolikus francia parasztcsaládból jött, a legtipikusabb francia, akit csak elképzelhetsz. Én Párizsban születtem, s ott nőttem fel. Itt, Pesten vannak viszont unokatestvéreim, a nagymamám nővéreinek családja ugyanis itt él. Én magam ugyan nem tanultam magyarul, de a pesti rokonlátogatások alkalmával – tizennégy éves koromban jártam itt először – hallgattam a nyelvet, s többé-kevésbé elsajátítottam.

A családi indíttatás tehát a magyar kultúrával való foglalkozásra s arra, hogy történész legyek, inkább tudatalatti volt: a vágy ott munkált bennem, hogy tudjam, ki is vagyok: francia, magyar, zsidó? Sohasem beszéltünk minderről Franciaországban, tulajdonképpen a magyarországi család magyarázta el nekem, hogy kik is vagyunk. A családot szerencsére nagy veszteség nem érte a második világháború alatt, már az első világháború végétől kezdve szinte az egész család Budapesten élt. Persze sokáig ők sem beszéltek egymás között a zsidó gyökerekről, csak később. Édesanyám nagyon örül annak, hogy magyar témákkal is foglalkozom, s személyesen sajnálja, hogy abban az időben nem tudott többet megtudni a nagymamától a régi időkről és a családról, az eredetről – de más korszak volt az akkor.

Milyen tényezők formálták a továbbiakban intellektuális, majd történelmi érdeklődésedet?

Mindig történész akartam lenni, egészen gyerekkoromtól fogva. S amikor a Sorbonne-ra jártam, felfigyeltem egy kurzusra, amely az Osztrák–Magyar Monarchiával foglalkozott. Úgy véltem, éppen ez az, amit csinálni akarok. Nem tudom, mi lett volna, ha nincs ez a kurzus. Bernard Michel professzor lett aztán a mesterem, mindent tőle tanultam kezdetben, nagyon fontos volt számomra a segítsége: ő volt a doktori disszertációm (*Les Juifs de Hongrie 1825–1849*), majd habilitációs dolgozatom (*La restitution des biens juifs et le renouveau juif en Europe centrale*) témavezetője is. Ő elsősorban bohémista volt, a 19. századi Csehország szakértője, ami nekem szintén nagyon fontos volt. Mindig nagyon fontosnak tartotta, hogy a magam útját járjam, sohasem próbált más témák felé irányítani, tudott magyar származásomról és magyar nyelvtudásomról, ami nagyon ritka nálunk. Mindemellett mindig azt vallotta, hogy az egész régió fontos, nem csak Magyarország vagy Csehország stb., máig is nagyon nyitott érdeklődésű szakember ő. Ezért azt képviselte, hogy nem elég németül és magyarul tudni, meg kell tanulni csehül is. S akkor a Cseh Kulturális Intézetben tanultam valamennyit még egyetemista időszakom alatt, egy kicsit oroszul is egy felnőtt esti kurzuson. Később, az ezredforduló táján viszont Horvátországgal kezdtem foglalkozni, s akkor horvátul is tanultam. Mindennek jegyében Bernard Michel beszervezett a nemzetközi történész szervezet szláv történeti albizottságába (*Commission internationale des études historiques slaves*), amelynek a tevékenységében azóta is részt veszek. Az ötvenkénti történész világkongresszusok keretében szervezhetnek az albizottságok szekciókat, illetve a közbülső időszakban saját rendezvényeket is. Ennek az albizottságnak a titkársága jelenleg Milánóban működik az egyetemen, elvileg minden szláv ország képviselői – de nem csak ők – részt vesznek e munkában, de jelenleg például Macedóniának nincs képviselője. Idén az Amszterdamban tartandó világkonferencián az albizottság „Ausztroszlávizmus, pánszlávizmus, neoszlávizmus?” címmel szervez tanácskozást.

Meg kell még említenem pályám egyengetői között Jean-Paul Bledet is, aki szintén nagyon sokat segített nekem a szakmai kapcsolatok kiépítésében, első publikációim megjelenítésében. Kiadta például a disszertációm a magyarországi zsidóság 1825–1849 közötti történetéről, ami nagyon fontos volt, mivel Franciaországban egyáltalán nem általános az, hogy egy disszertáció nyomtatásban megjelenjen. Továbbá Bled közvetített a Fayard könyvkiadó felé is, amikor felmerült egy Budapestről szóló könyv megjelentetése a kiadó egyik sorozatában. Abban az időben Bled Strasbourgban tanított, s ott szervezte a *Groupe d'Étude de la Monarchie d'Habsbourg* elnevezésű munkacsoportot, konferenciákat rendezett, kiadványsorozatot adott ki, rendszeresen fiatalok részvételével, s én is bekapcsolódhattam ennek tevékenységébe.

1988–1989-ben Bécsbe utazhattam még egyetemistaként ösztöndíjas kutatóútra egy bilaterális francia–osztrák szerződés keretében, s ott találkoztam Horst Haselsteinerrel, Peter Urbanitsch-csal, Arnold Suppannal. Haselsteiner akkoriban „Magyarország történetének alapvonásai” címmel tartott egy kurzust, én azonnal csatlakoztam, s ő nagyon kedvesen fogadott és támogató. Tulajdonképpen ott kezdődött történeti pályafutásom, mivel úgy éreztem, hogy ez épp az, amit csinálni akarok: 19. századi közép-európai regionális, összehasonlító kutatásokat végezni. A komparatív szemléletmód azóta is nagyon lényeges számomra.

Mit jelent Franciaországban Közép-Európával foglalkozni?

A franciák számára a közép-európai multikulturális világ kicsit exotikus és érthetetlen: sok nép és nyelv együtt túl komplikáltnak tűnik. És ami nem érthető, az iránt vagy nem érdeklődnek, vagy egyfajta rácsodálkozással tekintenek: hogyan működik mindez, hogyan működhetett egy olyan soknemzetiségű állam, mint amilyen a Monarchia volt? De például az egyetemi hallgatónak nagyon nehéz megmagyarázni mindezt, s mostanság még nehezebb

lett, mert a kilencvenes években, ahogy ez az „új világ” megnyílt, intenzívebb volt az érdeklődés iránta Nyugaton, most nagyon kevés diákunk van a Sorbonne-on. A slágertémák inkább a *gendertörténet*, a koloniális történelem (de persze csak a francia gyarmatok története), mindemellett a párizsi, fehér, jómódú hallgatókat leginkább továbbra is a francia történelem érdekli, esetleg még az észak-amerikai történelem. A német nyelv tanulása gyakorlatilag szinte teljesen megszűnt, s ez számunkra is nagy nehézség, mivel nemigen hajlandók a diákok németül tanulni. Még jobban rávehető kevesen valamilyen szláv nyelv tanulására – de akkor is csak egy nyelvre. S nagyon meg vannak lepve, ha mondjuk nekik, hogy a közép-európai történelem tanulmányozásához a német nyelvre is szükség van. Ez nem lustaság kérdése, az általános szemléletmódba nehezen fér mindez bele.

A párizsi III. egyetemen működik egyébként 1985-től kezdve a magyar és a francia állam közötti bilaterális kulturális szerződés értelmében egy magyar egyetemi központ *Centre Universitaire d'Études Hongroises* néven, korábban Köpeczi Béla és Jean Perrot irányítása alatt. Jelenleg azonban inkább a nyelvészet áll a középpontban itt.

Nemrégiben jelent meg egy könyved franciául Közép-Európáról, amely előreláthatólag hamarosan magyar nyelven is olvasható lesz az Akadémiai Kiadó gondozásában.

Ez nem a közép-európai történeti eseményeket ismertető történelem könyv.¹ A francia közönség számára inkább azt akartam bemutatni, hogy „Közép-Európa” fogalma mit jelent/jelenthet egy angol, egy francia, egy német, egy olasz stb. számára. Egyáltalán létezik-e olyan, hogy Közép-Európa, ha igen, miért is létezik. Az első rész a maga „mozgásában” mutatja be történetileg ezt a régiót, hiszen Közép-Európa a geopolitikai folyamatok folytán egyszer „Észak” volt, egyszer „Nyugat”, egyszer „Kelet”. Ezt egy franciának nagyon nehéz megérteni, hiszen Franciaország pozíciója ilyen értelemben nincs mozgásban. A második rész azután azt vázolja, hogy egy magyar, egy cseh, egy német hogyan látja, hogyan jeleníti meg ezt a régiót, s hogy kölcsönösen hogyan értelmezik egymást az itt élő népek, milyen az egymásról alkotott képük. Jellemző például, ahogy egy csehvel beszélve néhány percen belül már egészen biztosan azt kezdi fejtegetni, hogy Prága nyugatabbra van, mint Bécs. Az is a célom volt mindemellett, hogy felvillantsam, nem kell feltétlenül mindig Nyugatra tekinteni. Adott helyzetekben a lengyelek vagy a magyarok körében tudatossá vált, hogy Keletről jöttek, s hogy nem lenne jó a keleti örökséget teljesen elfelejteni. A harmadik rész ezt követően pedig azt mutatja be, hogy nem minden politikai eszme Franciaországból jön, például a föderalizmus, az agrármozgalmak, különféle autoriter áramlatok születése Közép-Európához kötődött, s igyekszem bemutatni azok politikai és társadalmi gyökereit.

Nem csak nagy összefoglaló témákról írtál. Néhány éve jelent meg német nyelvű könyved a horvátországi honvédség történetéről a dualizmus időszakában.

Horvát–magyar kapcsolattörténeti témát kerestem, s így bukkantam rá erre a kérdésre, amiről nagyon kevés szakirodalom állt rendelkezésre. A horvát történészek főleg a katonai határőrvidék történetéről írtak korábban, a magyarok pedig inkább a honvédség általános történetét írták meg, de nem vizsgálták külön a horvátországi honvédséget. Budapesti, zágربی és bécsi kutatások után készült el végül a könyv. Nem hadtörténeti tárgyú munka ez, sokkal inkább politika- és társadalomtörténet. Érdekes volt látni, hogyan működött ez a horvát nyelvű, horvát tisztek irányítása alatt álló s zömmel horvát állományú honvédség ebben az időszakban, amelyet más területeken a nemzetiségi ellentétek jellemeztek, itt pe-

¹ A könyv bécsi bemutatója kapcsán Catherine Horelrel készült interjút lásd: *Palatschinken sind kein Machtfaktor*. Der Standard, 2010. febr. 2. 8.

dig egyáltalán nem érzékelhető magyarosítási törekvések jelenléte. Kevesen voltak például a tisztek között, akik tanultak magyarul, de az ő katonai pályafutásuk teljesen átlagos volt, előmenetelük nem volt sem gyorsabb, sem lassabb, tipikus dualizmuskori katonatiszti karriert futottak be. Természetesen a régió történetén belül a nemzetiségi együttélés kérdései különösen is izgatnak engem. A könyv egyébként rövid időn belül megjelenik horvátul is.

A nemzetiségi együttéléshez kapcsolódik jelenlegi kutatási programod is, amely a Monarchia többnemzetiségű városainak fejlődési ívét kívánja összehasonlító keretben elemezni. A programot támogatja a Collegium Budapest is.

2007-ben kezdtem ezt a programot, körülbelül 2014-re tervezem a befejezést egy monográfia megírásával. Kiválasztottam a Monarchia tizennégy közepes méretű, ötven–kétszáz ezer lakosú városát, például Kolozsvárt, Nagyváradot, Temesvárt, Aradot, Pozsonyt, Zágrábot, Szabadkát, Fiumét, illetve a nyugati tartományokban Czernovitzot, Lemberget, Pilsent, Brnot, Triesztet és végül Szarajevót. Úgy állítottam össze a listát, hogy minden nép képviselve legyen. Azt szeretném megvizsgálni, hogyan működtek a városi multikulturális társadalmak, s mit is jelentett a multikulturalitás a mindennapokban: ki ment színházba s melyik színházat látogatta; ki küldte a gyermekét a főgimnáziumba; hogyan szerveződött a helyi sajtó és a helyi közigazgatás; milyen sajátosságokat mutat az egyleti működés; voltak-e nemzetiségi vonatkozásai a gazdasági kamarák tevékenységének; a hétköznapi életben hogyan alakult a nyelvhasználat? A kiegyezés utáni időszakot vizsgálom, de mindenekelőtt az 1880-as évek utáni évtizedeket. Először a statisztikai forrásokat dolgoztam fel, ami elég egyszerű feladat volt, aztán következtek az egyesületi évkönyvek, értesítők, alapszabályok, a gimnáziumi évkönyvek, a helyi nyomtatványok és a sajtótermékek. Arad, Szabadka, Fiume, Trieszt és Brno feldolgozásával már készen vagyok, részpublicációk már készültek. Az együttélő népcsoportok mindennapjaiban természetesen a rivalizálás és a kooperáció elemei egyaránt megtalálhatók, de elég nagy különbség mutatható ki Magyarország és Ausztria között. Különösen érdekesnek találtam Szabadka példáját, mivel ebben a városban ez a multikulturalizmus – a zsidó kivételével – a mai napig fennmaradt.

A hosszabb távú terveid között szerepel egy Horthy Miklós életrajz elkészítése...

Igen, a városok összehasonlítása után készülok hozzálatni ehhez a munkához. Elsősorban azt szeretném majd bizonyítani, hogy Horthy mindenekelőtt a 19. század embere, s a Bécsben található Horthy-hagyatékot tervezem hasznosítani. Amikor Jean Lacouture egy nagyon jó de Gaulle életrajzot írt, felhívta a figyelmet arra, hogy hőse 1940-ben ötvenéves volt, s már egyáltalán nem fiatalember. Még inkább igaz ez Horthyra, aki 1918-ban volt ötvenéves. Eseményei és értékei az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában gyökereztek. Az 1919 utáni magyarországi történetben, úgy gondolom, több, a megelőző időszakhoz köthető folyamatos elemet ki lehet mutatni, mint ahogy azt a magyar történetírás feltételezi. A nemzedéki különbség magyarázza némileg azt is, hogy Horthy és Szálasi vagy Hitler nem érthették meg egymást, hiszen az utóbbiak „modernizálni” akartak, „új embert” kialakítani. Az utóbbiak az első világháború időszakában nőttek fel, s számukra sokkal nagyobb törést jelentett a háború, mint Horthy pályáján.

Megítélése szerint kutatási eredményeid mennyire épülnek be a cseh, a horvát vagy a magyar történetírásba? Kikkel állsz szakmai kapcsolatban Magyarországon?

Viszonylag kevés írásom jelent meg magyarul, bár a szakmai kapcsolataim igen élénkek itt, Magyarországon. (A Budapestről írott könyvem például most Bulgáriában jelenik meg bol-

gárul.) Amikor 1987-ben először itt jártam kutatni, az unokatestvérem azt tanácsolta, menjek el az Akadémia Történettudományi Intézetébe, s kérdezzem meg, kit érdekel egy magyar–francia kapcsolattörténeti téma az 1848-as forradalom idejéből. Egyszerűen ismeretlenül felkerestem az intézetet, s így találkoztam Spira Györggyel és Vörös Károllyal. Utána kerültem ott kapcsolatba másokkal is, Pók Attilával, Glatz Ferencsel, Urbán Aladárral, Hajdú Tiborral, Ress Imrével. Csak később épültek ki ismeretségek az ELTE-n oktató személyekkel, például Gergely Andrással, Gerő Andrással. Másrészt Franciaországban találkoztam francia–magyar kapcsolattörténettel foglalkozó történészekkel, illetve irodalmárokkal, például Ormos Máriával vagy Majoros Istvánnal, aki azután az ELTE-n megszervezte a francia utazók magyarországi útirajzairól készült könyvem francia nyelvű kiadását. Egy alkalommal voltam a Telemi Intézet vendége, Kiss László szervezésében. S azután a *Collegium Budapest* ösztöndíja nagymértékben elősegítette jelenlegi kutatási programom megvalósítását.

Az együttműködés egy további formája például az, hogy 2010 nyarán Párizsban konferenciát szerveztek a párizsi Magyar Intézet kezdeményezésére Trianon öröksége az emlékezetben címmel román, szerb, magyar, angol, amerikai kutatók részvételével.

A budapesti Francia Intézetben belül 2008-ban alakult az úgynevezett Observatoire urbain csoport, amelynek a tevékenységében szintén részt vesz...

Az alapgondolat az, hogy nem egy intézetet vagy nagy kutatási projektet próbálunk létrehozni, hanem egy szakemberkört kialakítani, amely nemcsak francia–magyar perspektívában, hanem az egész régióra kiterjedően a „város” jellemzőivel, problémáival foglalkozik urbanisztikai, földrajzi, építészeti, történeti stb. szempontból. 2007-ben a *Collegium Budapest* rendezett egy kis kerekasztal megbeszélést, amelyen részt vett a francia kezdeményezésre Isztambulban 2005–2006 körül létrejött hasonló munkacsoport vezetője. Akkor kezdődött el a szervezés, részt vett a programban például Soós Gábor, a Kulturális Örökség Hivatalának munkatársa, a történészek közül Klaniczay Gábor, a *Collegium Budapest* vezetője, Enyedi György vagy Benkő Melinda, aki a Műszaki Egyetemen építészetet tanít. 2008 őszén a budapesti városházán rendeztünk konferenciát a városok történelmi központjairól: mit is jelent az, hogy történelmi központ, a belvárossal azonosítható-e az; mit jelent a történelmi örökség, milyen feladatai vannak egy városvezetésnek ma e téren stb., efféle kérdések foglalkoztatták az előadókat. Sajnos azóta némileg „alszik” a kezdeményezés, de biztosan lendületet kap még a jövőben.

Részt vesz Párizsban egy új folyóirat, a Monde(s) tervezgetéseiben is...

Az elmúlt évben tartottunk egy *workshop*ot Párizsban a birodalomkonceptiókról, s a párizsi *I. Panthéon-Sorbonne* Egyetem *Centre National de la Recherche Scientifique* (CNRS) intézete, melynek én is munkatársa vagyok, igazgatója, Robert Frank professzor kezdeményezte, hogy induljon egy folyóirat „Világ(ok)” címmel. A cím már jelzi, hogy nem csak európai problémákra koncentráló folyóirat lenne ez, interdiszciplináris szemléletmód szerint tárgyalná a nemzetközi kapcsolatok történetét. Az első számot az említett *workshop*on elhangzott referátumok képeznék. Mindez azonban még a tervezés fázisában van, áprilisban lesz Párizsban egy összejövetel e témában. Feltehetőleg azonban csak *online* folyóirat lesz francia és angol nyelven, nyomtatásban nem fog megjelenni.

Köszönöm a beszélgetést!

Budapest, 2010. március 2.

Az interjút készítette: DEÁK ÁGNES